

Zárójelentés

Medvesalji nyelvföldrajzi kutatásaim újabb eredményét tartalmazza ez a pályamunka. A *Medvesalja nyelvjárási atlasza* (a továbbiakban MedvA.) nem előzmények nélkül jött létre. Nyitrai vendégtanári kiküldetésem (1991–1996) lehetőséget adott arra, hogy egy felvidéki tájegység, a Nyitrától kb. 250-300 km-re keletre fekvő festői Medvesalja nyelvkincséből meríthessek. Kapcsolatom e tájegység palóc lakosságával később sem szakadt meg. Az OTKA támogatásának köszönhetően újabb gyűjtő utakat szervezhettünk 2007-ben és 2008-ban kutatótársammal, N. Császi Ildikóval. Ezeken az utakon újabb nyelvi adatokkal gazdagodtunk, s összesen több mint 180 ezres korpusz jött létre. Ebből az adatmennyiségből 100 ezret meghaladó került az atlasz térképeire.

Milyen tényezők motiválták a MedvA. elkészítését?

Az anyaországtól elszakított területeken, a perem- és szórványhelyzetben élő magyarság lélekszáma rohamosan csökken. (Medvesalja magyar lakosságának a száma 1980-ban még 5500 volt, 2001-re 1129 fővel, 20,53%-kal lett kevesebb.) A magyarsággal együtt a nyelvi kincsek is kihalnak. Amit a nyelvész tehet, az a nyelvjárási, nyelvhasználati leletmentés, nyelvi hagyománymentés, amíg van kiktől.

A kincsek begyűjtésénél azonban nem állhatunk meg, hozzáférhetővé kell tenni őket, hogy a következő nemzedékek is megismerhessék a medvesalji emberek színes, árnyalt nyelvhasználatát, s rajta keresztül gazdag lelki világát.

Az is ösztökélte az atlasz megszerkesztését, hogy ez a felvidéki tájegység nyelvjárási szempontból jórészt ismeretlen, föltáratlan. Bár a hangtan, az alaktan és a szókincstan területéről akadnak elszórtan régi (pl. Borovszky Samu é. n. 199–203; a nyelvészeti pályázatokban: Csűry-verseny, a Magyar Nyelvőr, a Magyar Nyelv, a Magyar Népnyelv, a Magyar Nyelvjárások, a Nyelvészeti Füzetek köteteiben) adatok, de ezek kevésbé rendszerszerűek (vö. Kázmér 1973: 209–215). Kovács Istvánnak ugyan megjelent néhány igen értékes közleménye ennek a körzetnek egyes nyelvjárási sajátosságairól, azonban ezek sem alkotnak rendszert. Ezért a gyűjtést Medvesalja és környéke minden szlovákiai településére (Sőreg [Šurice], Ajnácskő [Hajnáčka], Csevice [Šťavica], Gömöralmágy [Gemerský Jablonec], Dobfenek [Dubno], Gömörpéterfala [Petrovce], Óbást [Stará Bašta], Egyházabást [=Újbást; Nová Bašta], Bakóháza [Bakov], Vecseklő [Večelkov], Medveshidegkút [Studená], Tajti [Tachty]), összesen 12-re terjesztettük ki, tehát a területi teljesség elvét érvényesítettük.

Atlaszom egyik jelentőségét abban látom, hogy hozzájárulhatok vele egy határon túli, eddig jórészt ismeretlen, viszonylag zárt néprajzi és nyelvjárási tájegységnek a dialektológiai megismertetéséhez. Megjegyzem, hogy *A magyar nyelvjárások atlaszának* ebben a kistérségben nincs egyetlen kutatópontja sem. Medvesaljától nem messze azonban északra is, délre is vannak kutatópontok (Cssz–17: Bolyk, Cssz–18: Magyarhegyemeg, Cssz–19: Zsip; H–6: Karancslapujtó, H–7: Bárna, H–10: Borsodszentgyörgy), s az innen származó adatok – melyeket a MedvA. természetesen nem tartalmaz – bizonyos nyelvhasználati jelenségek megítélésében segítségünkre lehetnek.

Ez az első olyan informatizált atlasz, melyben a gyűjtés vezetője saját anyagát teszi közzé, s amely digitális változatban (CD-lemezen) és könyvként is megjelenhet. Természetesen mindegyik változatnak más a funkciója. Az **informatizált változat** a Bihalbocs szoftver segítségével Macintosh gépeken lehetővé teszi a **nyelvjáráskutatók számára** a teljes korpusz többoldalú elemzését, hangtani és egyéb statisztikák készítését, a kutatói igényeknek megfelelő új térképek generálását stb., ezáltal a kutató kívánsága szerint újabb és újabb jelenségeket elemezhet, újabb és újabb összefüggéseket tárhat föl és illusztrálhat. A mellékelt néhány térképlappal a sokféle feldolgozási szempont közül a fogalmak megnevezési rendszerbeli tagoltságának, valamint egyes hangtani sajátosságoknak a vizsgálatát megkönnyítő csoportosítást mutatom be. Az informatizáltság egyben azt is biztosítja, hogy az ELTE Geolingvisztikai Műhelye által korábbi, nyomtatott és kéziratos nyelvatlazsokból készített informatizált atlaszokkal szerves egységet alkosson, s a magyar nyelvterület egy újabb régiójával gazdagodjék a lényegesen könnyebben, gyorsabban kutathatók mennyisége. Az informatizáltság továbbá azt is támogatja, hogy a jövőben integrálható legyen a medvesalji korpusz az európai dialektológiai kutatási adatállományokba az atlaszegyesítő munkálatok során. A **CD-változat elsősorban az egyetemi dialektológiai képzést** kívánja szolgálni, mert a sokkal gyakoribb Windows platformon megy. Ebben a változatban csak jórészt a korábbi hagyományos, manuális módszerekkel lehet kutatni. A hozzávetőleg 400-450 térképlapra – főként a lexikai címszóból – tervezett **papír változat** inkább a nem szakmabeliek számára készül.

Az előzetes tervektől eltérően szociolingvisztikai jellemzők nem olvashatók ki atlaszomból. Ennek több oka van. 1. Két lehetőség között választhattam: vagy sok adatot teszek közkinccsé, vagy kb. 100-150 címszónak az adatközlők szociológiai jellemzőitől meghatározott térbeli vizsgálati eredményeit vetítem térképre. Megjegyzendő, hogy életkor, iskolázottság és foglalkozás tekintetében nincs köztük számottevő különbség. (Ez is az adatok gazdagságának a térképre vetítését indokolja a szociolingvisztikai dimenziók ábrázolása

helyett.) Ekkora mennyiségű címszó esetében és ennyi idő alatt csak erre alkalmas számítógépes program, valamint több személyből álló kutatócsoporttal lett volna megvalósítható a többdimenziós atlasz. 2. A pályázat kezdő időpontjától fél év telt el, míg – a közbeszerzési folyamatnak köszönhetően – végre megkaptam a technikai eszközöket. A hangfelvételek készítéséhez vásárolt mikrofon gyakorlatilag használhatatlan volt, később kiderült, hogy javíthatatlan. Ezért a hangfelvételeket kölcsönzött eszközökkel készítettük.

Az atlasz alapját adó medvesalji gyűjtést 1993 nyarán kezdtem meg nyitrai hallgatók, valamint feleségem, N. Császi Ildikó és legidősebb fiam közreműködésével. A korábban már vázolt vizsgálati céloknak megfelelően szerkesztettem meg az 1204 tételből álló 69 oldal terjedelmű a kérdőfüzetet. A kérdőfüzet a MNyA. kérdései közül az alaktani és a lexikai jellegű kérdéseket tartalmazza, valamint a teljes palóc kérdőívet (vö. Balogh Lajos – Pelle Béláné 1972). A gyűjtést aktív indirekt módszerrel végeztük, s kiegészítettük a részt vevő megfigyeléssel. Az első ellenőrzésre és szövegfelvételek készítésére a következő tanév nyári szünetében került sor. Mivel a kutatás elsősorban a nyelvjárási alaprétgre irányult, ezért az idősebb korosztályból, a 60 éven felüli helybeli lakosság köréből választottuk adatközlőinket. Az adatközlők kiválasztásakor arra is figyeltünk, hogy a foglalkozási, iskolázottsági és nemiségi arányokat is tükrözze az adatközlők összessége.

A további adatgyűjtést szélesebb néprajzi tájékozódás előzte meg, s az OTKA 60379. számú pályázatának támogatásával végeztem. A vidék táplálkozási, építészeti és népi szokásait leíró munkákból, valamint Sándor Anna Nyitra-vidéki nyelvatlaszából (Sándor 2004) újabb kérdőívet állítottam össze 2006-ban, s ezt kérdeztük ki 2007-ben és 2008-ban. Az összes (1305) kérdés megoszlása a következő: MNyA.-kérdés: **978** (617 lexikai, 356 morfológiai és 5 fonetikai), Palóc kérdőív: **200** (65 lexikai, 44 morfológiai és 91 fonetikai), **pótygyűjtés 120** (120 lexikai), **NyvA. 7** (7 lexikai). A hangfelvételes kérdőíves gyűjtés mellett minden faluban több szövegfelvételt is készítettünk. A későbbiekben ezekből a szövegfelvételekből a legjellemzőbbeket hozzákapsolhatjuk a településekhez.

A kutatás legfontosabb eredménye, hogy elkészült egy **új regionális nyelvatlasz**, Medvesalja nyelvjárási atlasza. Nyelvatlaszomban **750** címszó szókincsanyagát mutatom be 675 (90%) lexikai, 69 (9,2%) morfológiai és 6 (0,8%) fonetikai térképlapon. A térképtípusok közti látszólagos aránytalanságot az indokolja, hogy – mivel pontos nyelvjárási lejegyzésre törekedtem – a lexikai és a morfológiai adatokból a jellemző alak- és ejtészváltozatok kiderülnek.

Az atlasz szerkezetileg több egységből áll. Az első, bevezető, tájékoztató részben (29 oldal) kapott helyet az előszó, az atlasz gyűjtési területét és a gyűjtés módszerét bemutató fejezet,

a gyűjtők betűrendes jegyzéke, az adatközlők felsorolása településenként, a fölhasznált legfontosabb irodalom, a betűrendes címszójegyzék, majd a címszójegyzék a térképek sorrendjében, az atlasz használatát segítő gyakorlati tudnivalók (az atlaszban használt jelölések és a kutatópontok térképe). A második egység magukat a szóföldrajzi térképeket foglalja magába (750 oldal). A harmadik egység a Függelék, melyben néhány adatközlőről és a tájról találhatunk fényképeket (15 oldal).

Köszönöm az OTKA támogatását, a tervezett költségvetés egyes rovatai közti átcsoportosítási kérelmeim engedélyezését.

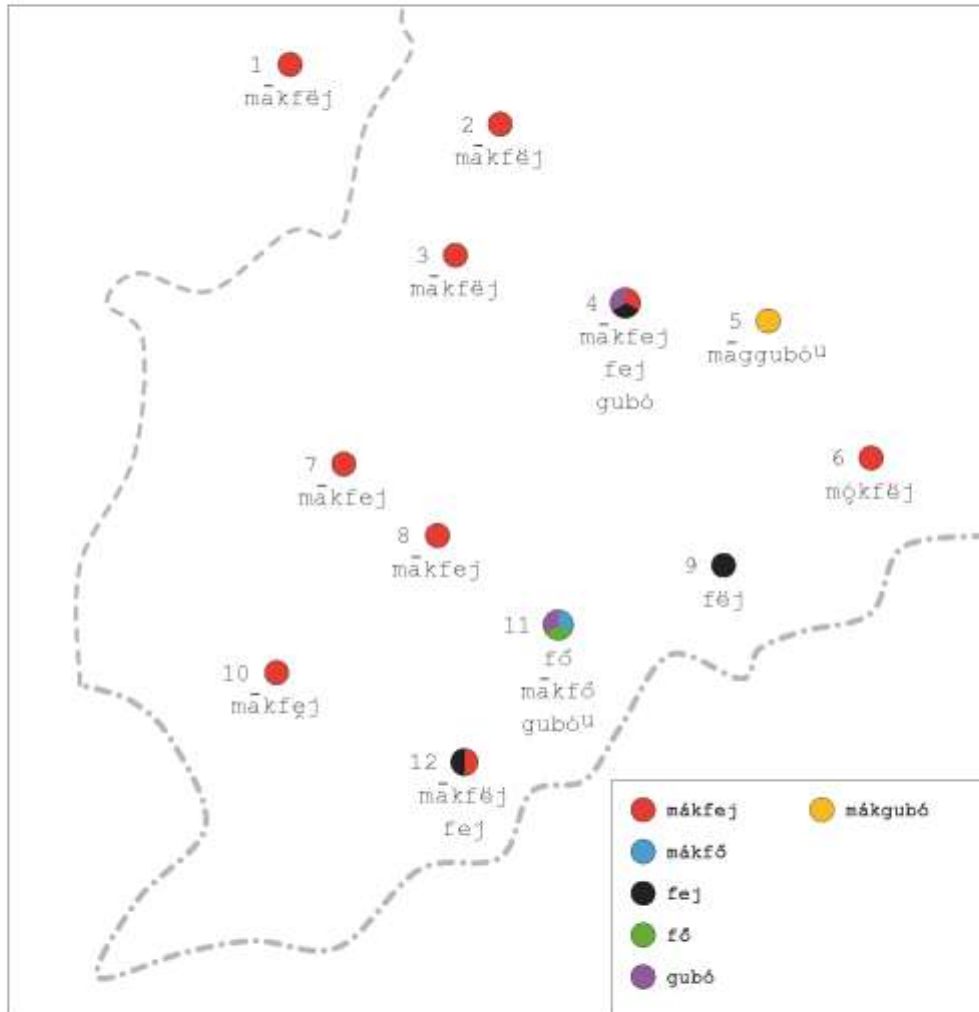
A mellékelt térképek címszavának szlovák és angol fordítása folyamatban van.

A mellékelt térképek jegyzéke:

31. mákfej (tele) LEX.

szlovák; francia

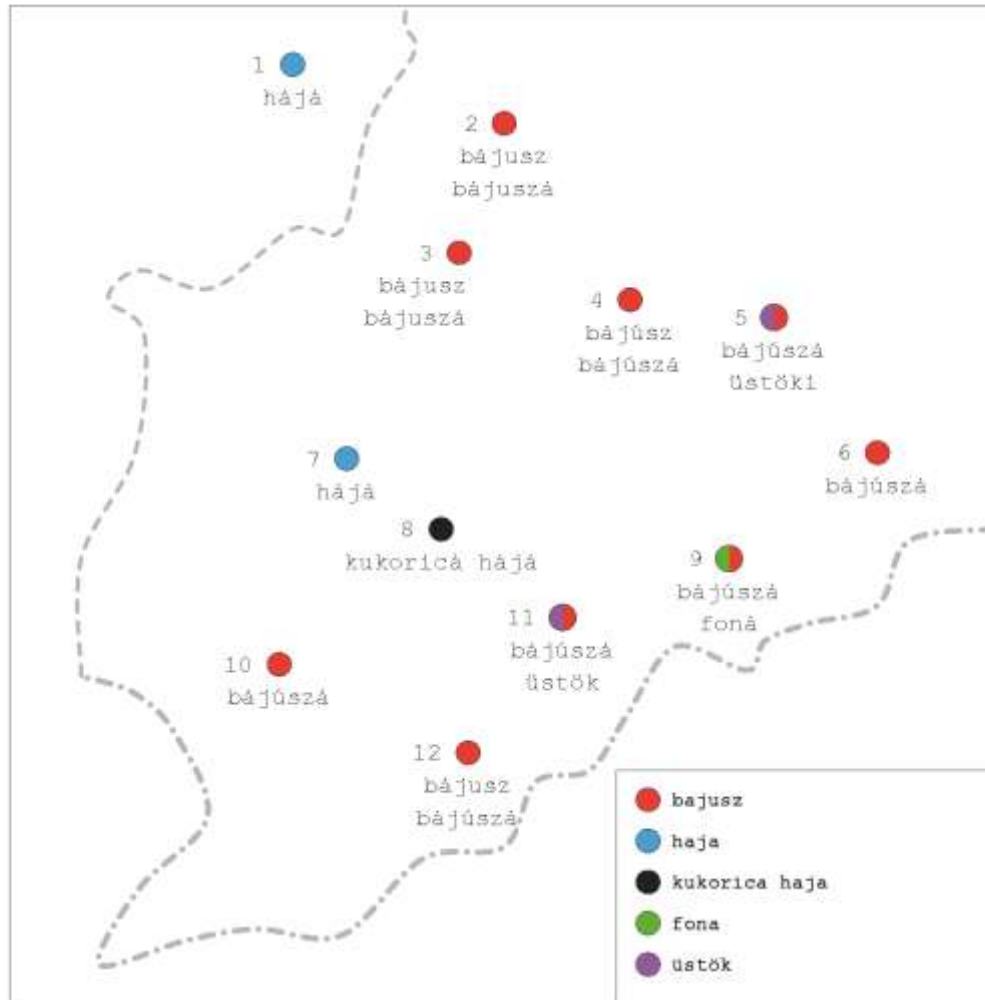
27. Mi a neve a mák legfelső részének, amíg a szemek benne vannak?

46. bajusza (a kukoricáé) LEX.

szlovák; angol

42. A cső végén, mikor még száron van, vékony szálak lógnak ki. Mije ez a kukoricának?

49. polyva (a kukoricáé) LEX.

szlovák; angol

45. Mikor a kukoricát szelelik, olyan finom apróság száll el belőle. Mi ennek a neve?

The map displays 12 numbered locations with colored dots and associated Hungarian words:

- 1 (red dot): pělívá
- 2 (blue dot): pělhě, pěhěly
- 3 (blue dot): pělhě, pěhěly
- 4 (red and blue dot): pělívá, pěhěly
- 5 (green dot): kukoricápělyvá, gázá
- 6 (yellow dot): porá
- 7 (red dot): pelvá
- 8 (orange dot): pihe
- 9 (red dot): pělyvá
- 10 (red dot): pělívájá, szemětyi
- 11 (red dot): pělívá, pělyvá
- 12 (purple dot): mohětká, pělhi, pěhěly, pelyhi

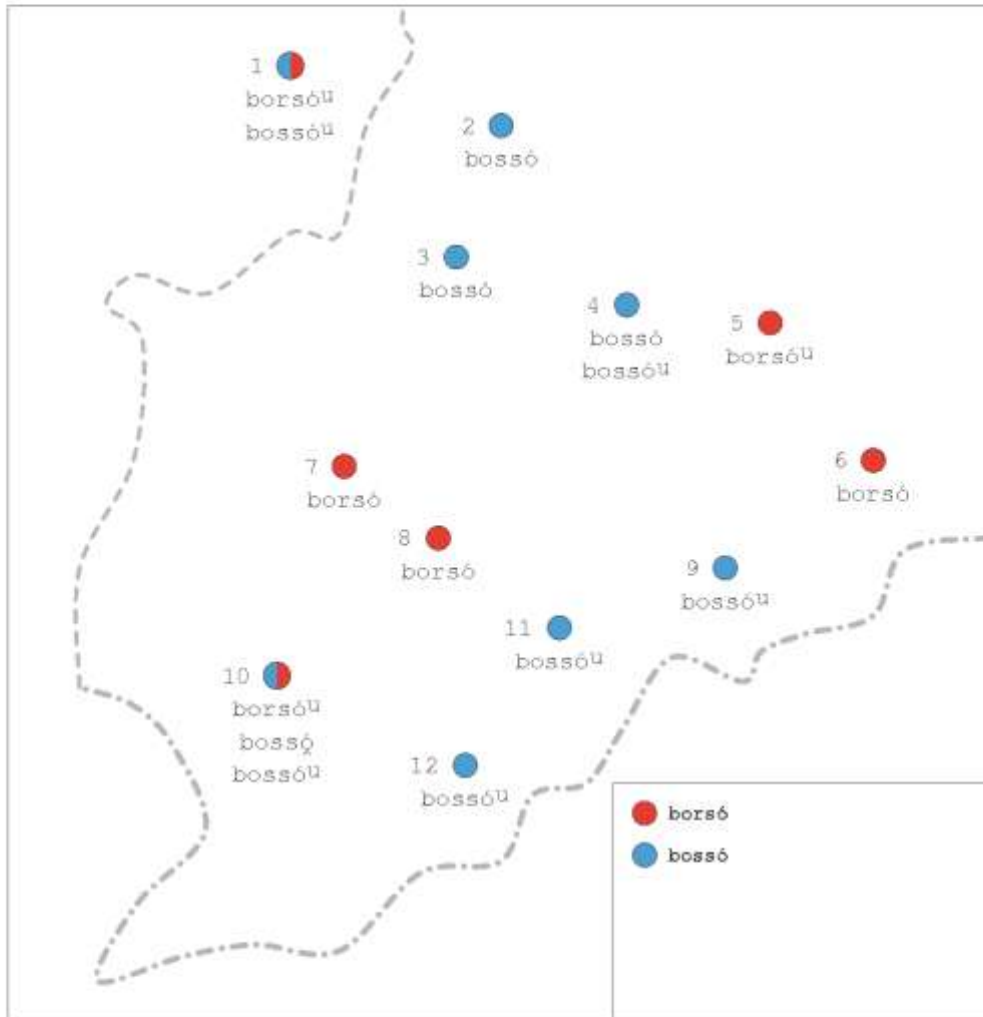
Legend:

- Red dot: pelyva
- Blue dot: pehely
- Green dot: kukoricapelyva
- Yellow dot: pihe
- Black dot: szemete
- Orange dot: gaza
- Purple dot: mohetka

56. borsó LEX.

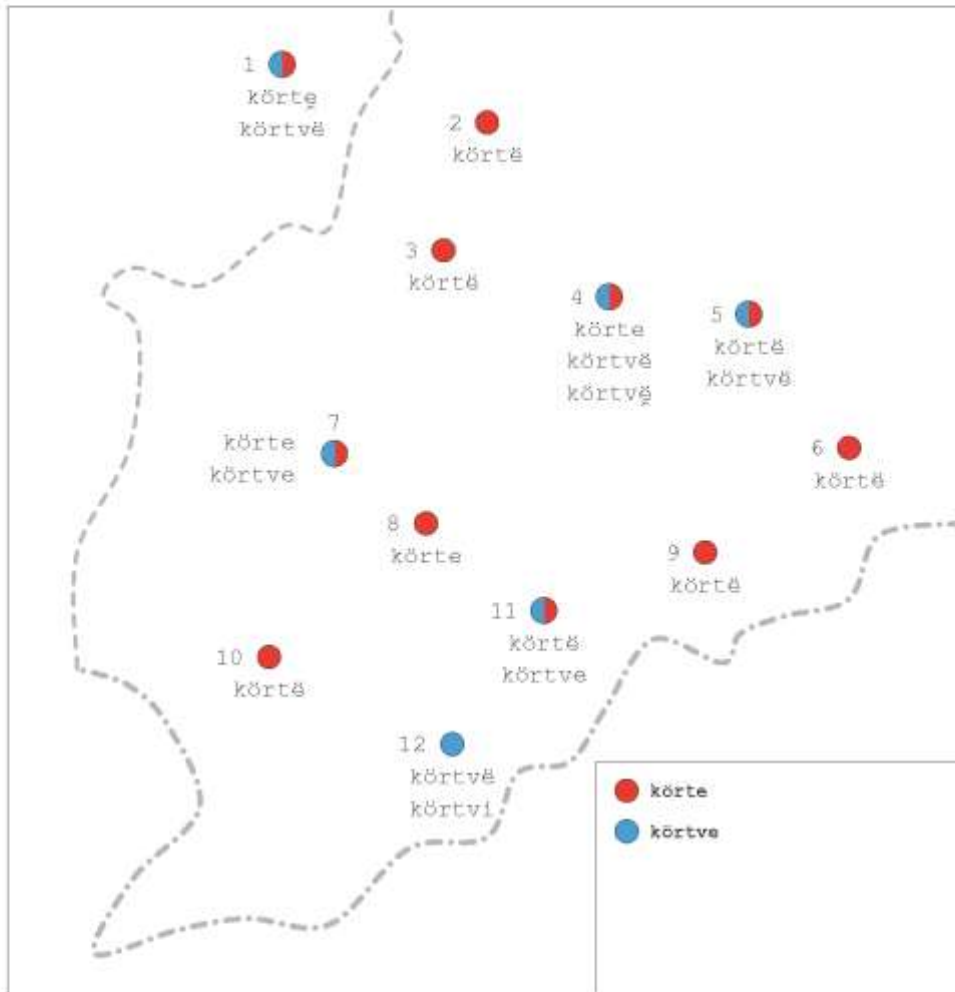
szlovák; francia

52. (A növény; rajzról.)

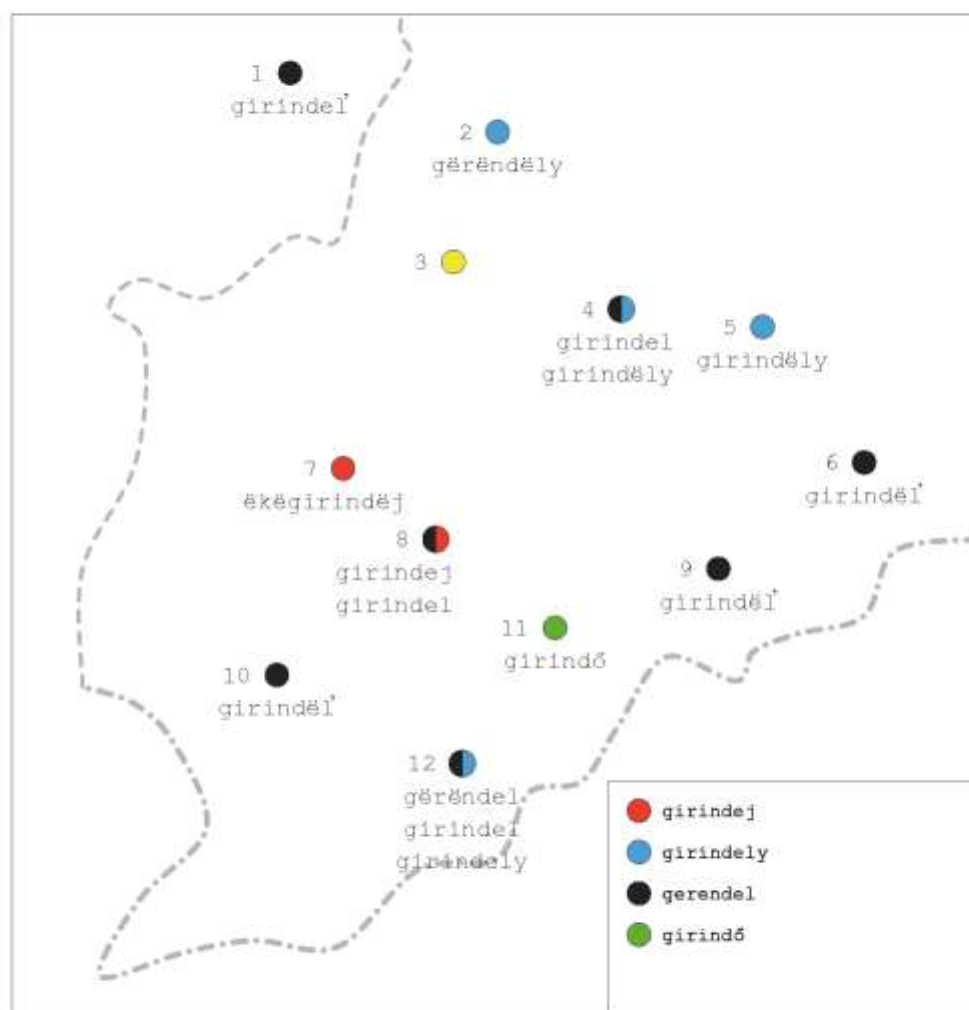
82. körte LEX.
szlovák; francia
91. (Rajzról.)

111. ekegerendely LEX.

szlovák; francia

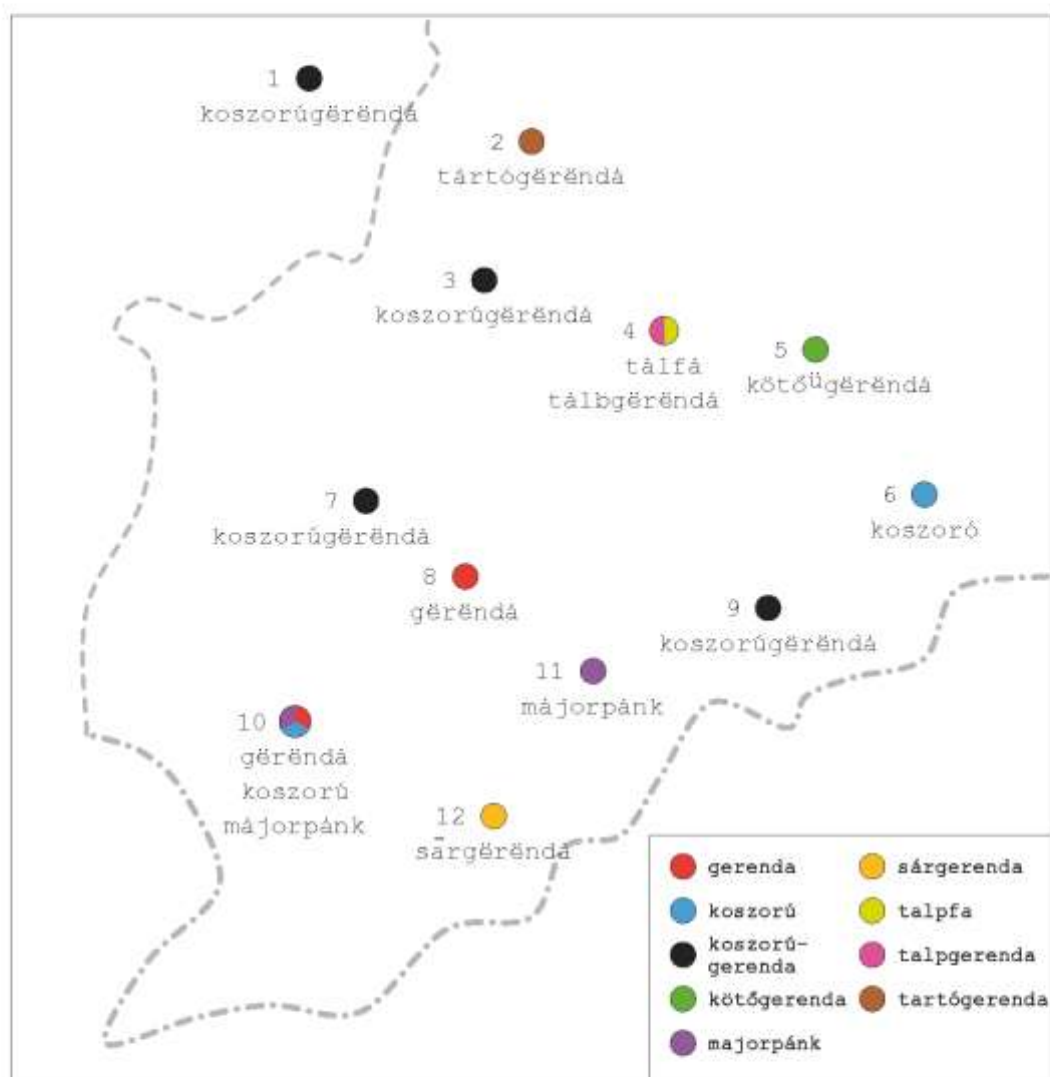
124. (Rajzról.)

180. koszorúgerenda LEX.

szlovák; francia

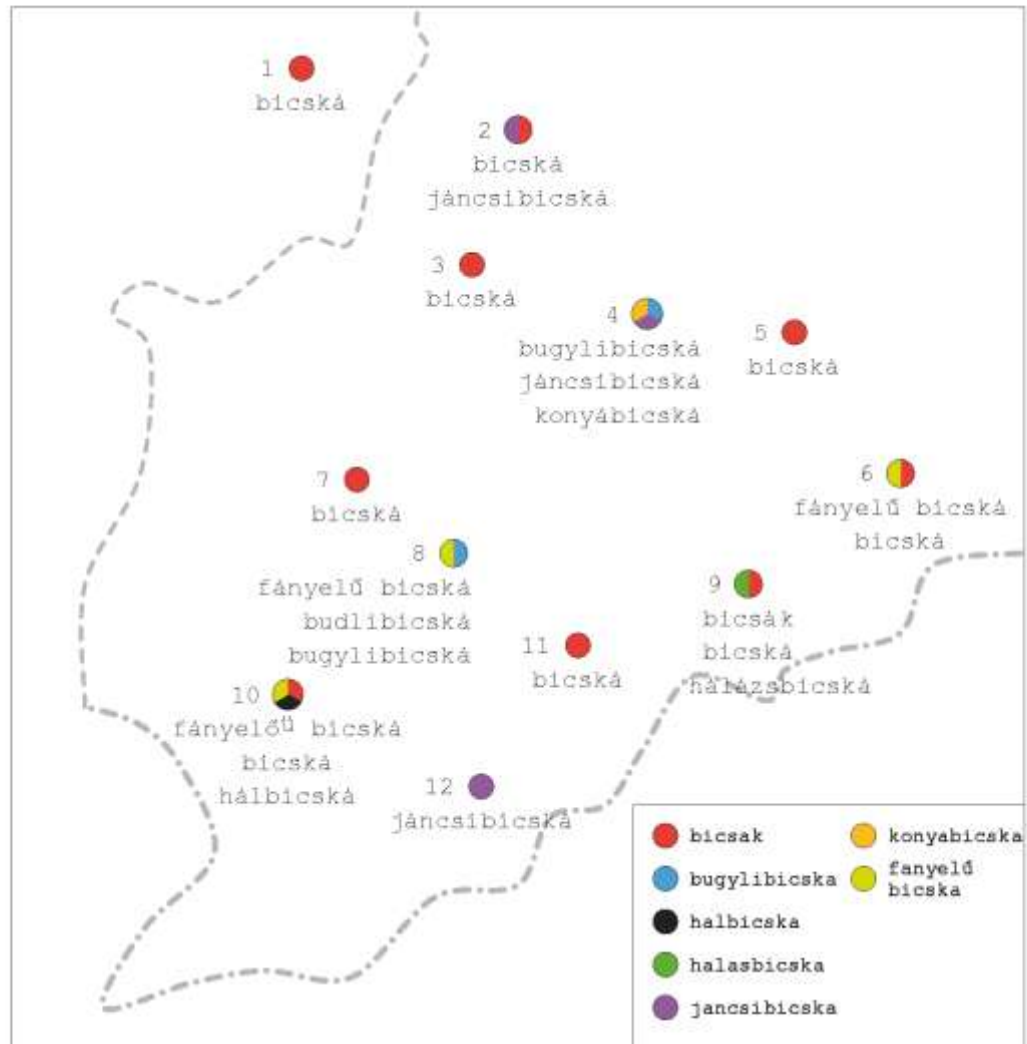
197. (Rajzról.)

226. fanyelű bicska LEX.

szlovák; francia

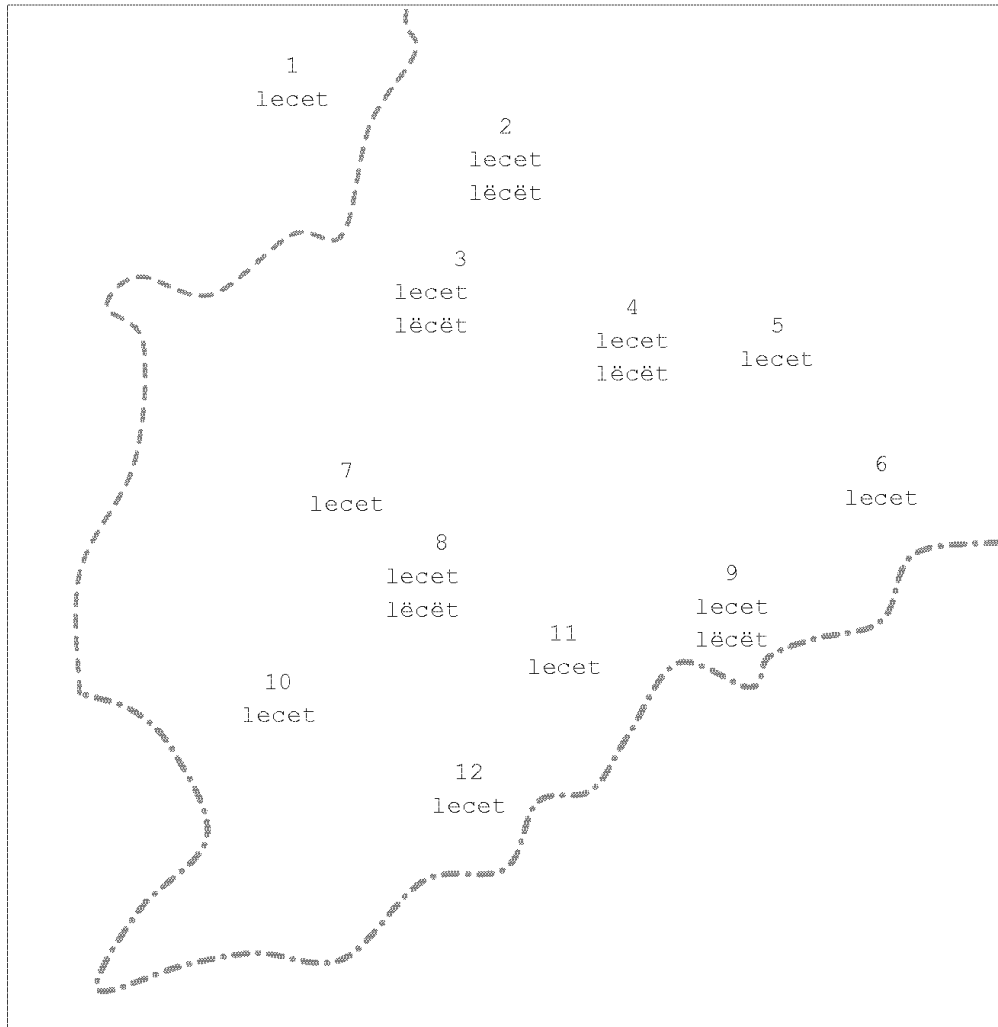
259. Mi a neve annak a piros, fanyelű zsebkésnek, amelyet a gyermekek kapnak búcsú- vagy vásárfiának?

271. lécet MORE.

szlovák; francia

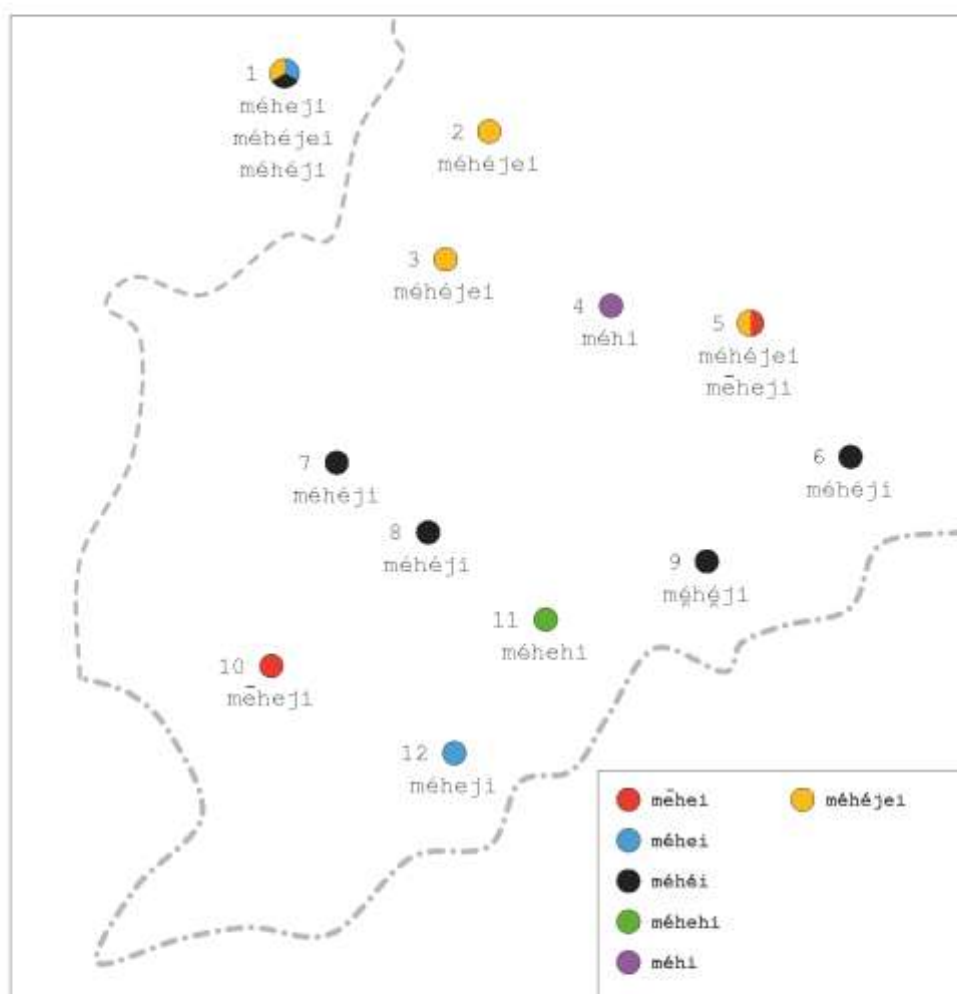
1078. Ha eltört a kerítés, szegezek rá egy darab új ...

371. méhei MORE.

szlovák; francia

1116. Azt mondom; rajzás közben átjöttek hozzánk a szomszédnak a ...

413. megdohosodik MORF.

szlovák; francia

421. Ha a gabona vizes, elzárt helyen van, mi történik vele?

The puzzle grid contains the following numbered starting points and associated words:

- 1** (Red dot): mégdohosodik, méddohosodik
- 2** (Red dot): mégdohosodik
- 3** (Red dot): mégdohosodik
- 4** (Black dot): méddohosodik
- 5** (Red dot): mégdohosodik
- 6** (Blue dot): mégdohosodik, mégdohosogyik
- 7** (Red dot): mégdohosodik
- 8** (Red dot): mégdohosodik
- 9** (Blue dot): mégdohosodik, mégdohosogyik
- 10** (Black dot): méddohosodik
- 11** (Blue dot): mégdohosodik, mégdohosogyik
- 12** (Blue dot): mégdohosodik, méddohosodik, mégdohosogyik

Legend:

- Red dot: mégdohosodik
- Blue dot: mégdohosogyik
- Black dot: méddohosodik

481. nagyanya LEX.

szlovák; francia

460. Hogyan szólítja meg a kisgyerek az apjának vagy az anyjának az anyját?

The map shows 12 numbered locations with the following terms:

- 1: máma, nágymamá, öregmamá, mánuká
- 2: máná, nágymamá
- 3: nágymamá, mámi
- 4: máná, mánóu
- 5: nágynya, máná, nágymamá
- 6: mánó
- 7: máná
- 8: máná, nágymamá, nági
- 9: nágynya, máná
- 10: máná, öregmamá
- 11: máná
- 12: máná

Legend:

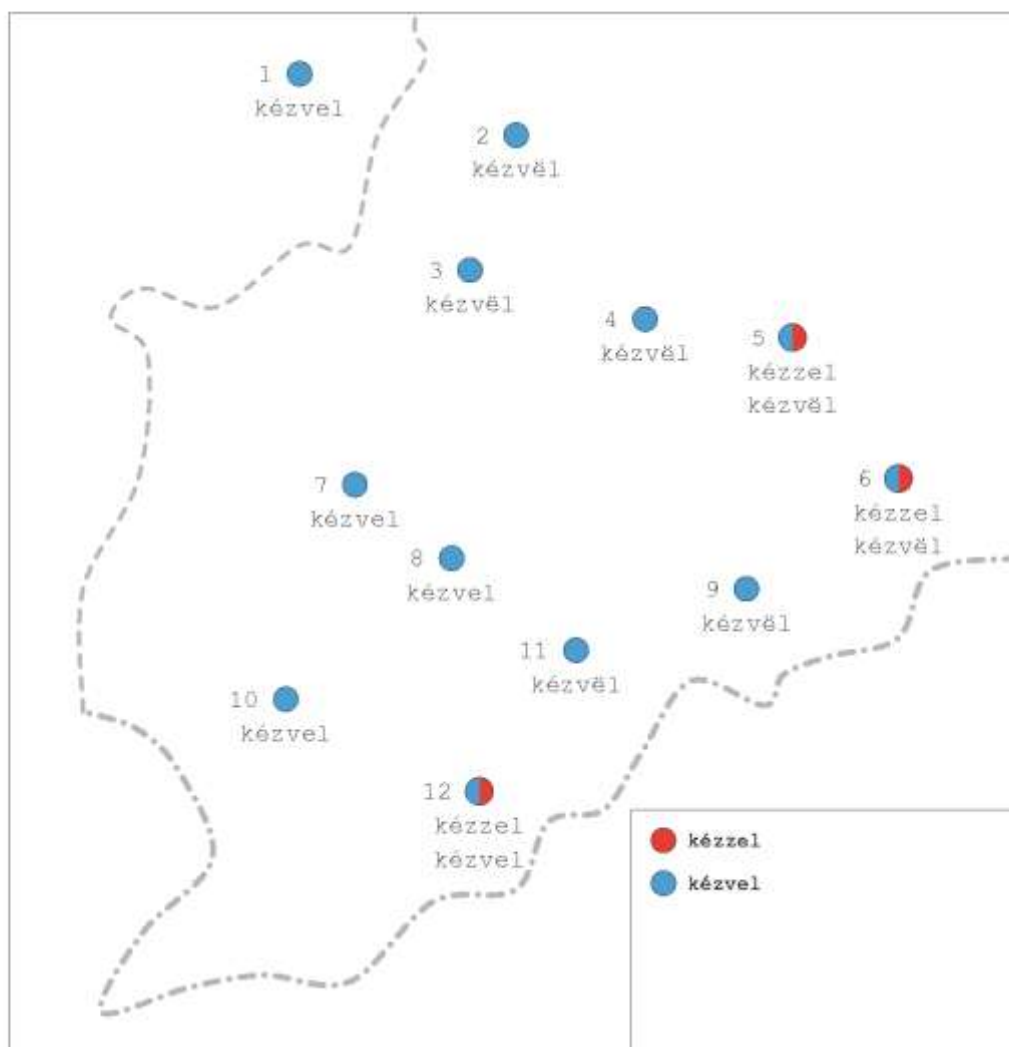
● mana	● nagyanya
● mámi	● nagymama
● manó	● öregmama
● manuka	
● nági	

528. kézzel MORE.

szlovák; francia

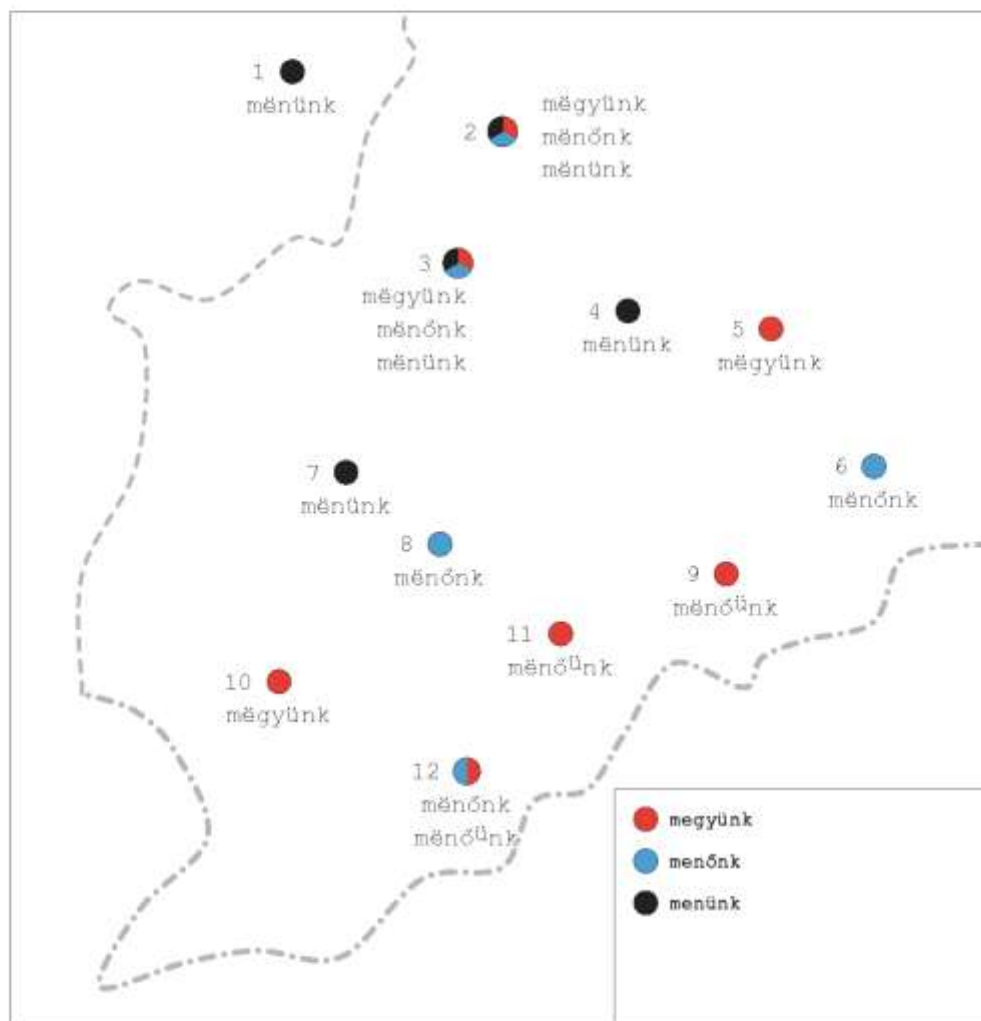
1044. Sokszor a kisgyerek nem kanállal nyúl a tányérba, hanem csak úgy ... (Mutatással.)

596. megyünk MORE.

szlovák; francia

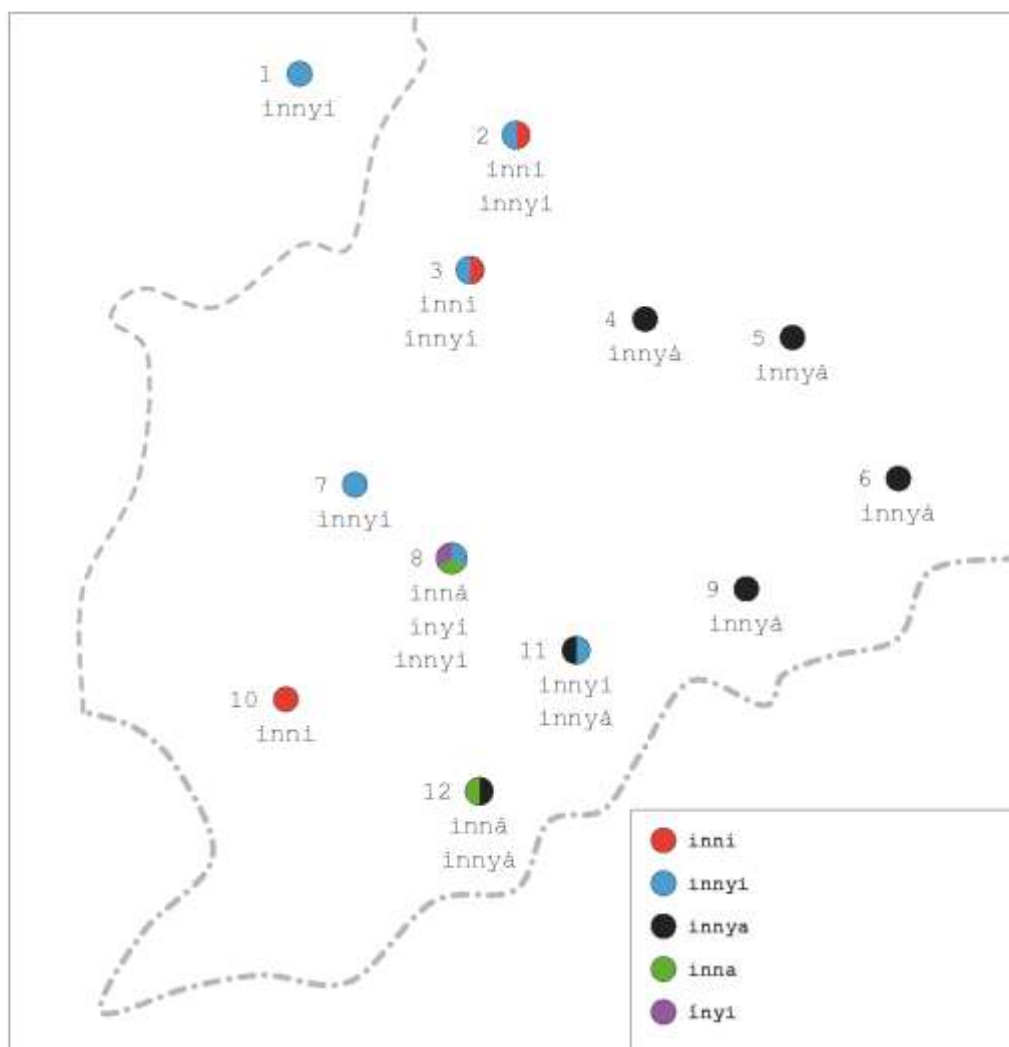
772. Két gyerek indul reggel iskolába. Azt mondják az anyjuknak: édesanyám, mi most iskolába ...

602. inni MORE.

szlovák; francia

917. A szomjas ember mit szeretne csinálni? (Mutatással.)

651. gyónik LEX.

szlovák; francia

594. Mit csinál az, aki elmondja bűneit a templomban a papnak?

